

Ecclesiastic Social
Policies. The
Catholic Encyclicals.
The Caritas Model

POLITICI SOCIALE ECLEZIASTICE

Enciclicile catolice. Modelul "Caritas"

GEORGINA SZILAGYI

This paper is about ecclesiastic charity activities: their development, their evolution in time, their principles. The main issue presented is the catholic social doctrine, the voice of the ecclesiastic social policies system. Thomism, neothomism, the principles of the doctrine, and in the end, the Caritas organization model are the principal topics of the article. Several aspects of the Caritas organization activities in Roumania are also listed: children support programs, programs for people with deficiencies, programs for old age persons etc.

De la începuturile apariției, creștinismul și-a însușit ca una dintre misiunile sale esențiale activitatea caritativă, fundamentată pe imperativul "iubirii" și întrajutorării. Începuturile acestor preocupări apar consemnate în practica bisericească tradițională iudaică. Primele documente creștine care atestă preocupări constante în acest domeniu datează de la mijlocul secolului al doilea e. n. Din această perioadă a devenit cunoscută o evidență a persoanelor în nevoie (în număr de 1500) care beneficiau de ajutor ecleziastic.¹

Ca date cruciale în evoluția acestor preocupări se cer amintite: instaurarea primului ordin călugăresc cu atribuții caritative (346) de către Sf. Pachomnius și construcția de mănăstiri cu scop de slujire a celor nevoiași în timpul lui Sf. Benedictus (480-543).

Activitățile caritative ecleziastice au fost prezente în toate perioadele istorice ca sferă de activitate constante ale tuturor bisericilor creștine, orientându-se spre ajutorarea persoanelor în situații defavorizate (bolnavi, orfani, văduve, persoane inapte de muncă). Se cere a fi precizat că biserica se preocupă de problemele sociale nu doar din rațiuni pur etice și umanitare, ci tocmai pornind de la principiile ei dogmatice, în vederea scopului fundamental derivat din însăși natura ei: "mântuirea". Toate acestea constituie chestiuni dogmatice și în același timp probleme politice și sociale.

Un sistem coerent de politici ecleziastice a fost elaborat în cadrul confesiunii catolice fiind cunoscut sub denumirea de "învățăături enciclice" publicate în "Rerum Novarum" în a doua jumătate a secolului 19 (1891), în perioada papei Leo al XIII-lea.

Se consideră că elaborarea sistemului de politici sociale a constituit una din strădaniile bisericii de a-și restabili poziția pierdută, în acea perioadă problematica socială rămânând în mare măsură unicul domeniu în care dreptul intervenției bisericii era unanim recunoscut. Astfel, biserica catolică și-a elaborat "învățăturile enciclice" pe baza teoretică și principială a ideologiei tomiste. Biserica catolică și-a îndreptat atenția spre învățăturile lui Toma de Aquino, denumind tomismul "filozofia oficială" a bisericii (în enciclica "Aeterni Patris") pe motiv că această doctrină realizează armonia dintre credință și știință², permițând astfel realizarea sintezei creștinismului cu "lumea". În esență, acest principiu al armoniei își găsește expresia în doctrina tomistă conform căreia telurile ultime ale transcendenței sunt realizate prin faptele terestre. În acest sens, în doctrinele catolice rezolvarea tensiunilor sociale reprezintă una dintre căile înfăptuirii "moralei creștine". "Binele comun", conform doctrinei catolice, se cere a fi rezolvat mereu ținându-se cont de realitățile sociale economice concrete. Astfel, pe lângă menținerea fundamentelor de esență, doctrina socială a catolicismului se modifică încontinuu, ajustându-se situațiilor concrete.

Baza metafizică a doctrinei sociale catolice o constituie dreptul natural neotomist care pune în centru dualitatea realității prin care ordinea socială este dedusă din natura transcendentală. Se consideră că bazele ultime ale dreptului natural se cer căutate în diversele forme ale înstrăinării sociale și economice.³ În această perspectivă, dreptul și legile naturale constituie acele legi stabilite de transcendență care apar sub forma intenționalității referitoare la umanitate, înfăptuite prin activitatea socială. În această logică, ordinea socială în ultimă instanță are la bază dreptul natural, reprezentând legitatea pozitivă transcendentală, iar bunăstarea comună apare ca derivantă a bunăstării comune din natura transcendentală (Bonum Comune Intrinsecum). În lumina doctrinei neotomiste, "binele comun" reprezintă scopul ultim al doctrinei sociale ecleziastice. Conform acestei doctrine, la

realizarea ei participă trei factori: 1. "egalitarismul și echitabilitatea socială"; 2. "iubirea aproapelui" – caracterizată prin sensibilitatea socială bazată pe sentimente sociale pozitive; 3. principiul autorității. Sinteza acestor trei factori apare clar expusă în declarația papei Pius al XII-lea sub forma: "baza acestui deziderat o constituie egalitatea socială, dar acest principiu apare dezumanizat în afara dragostei, a iubirii sociale, și totodată neputincios în afara autorității" (enciclica "Octagesima Adveniens").⁴

Referitor la problematica egalității și echitabilității sociale, doctrina neotomistă distinge trei relații posibile:

1. relațiile dintre indivizi;
2. relația indivizi – societate;
3. raportul societății față de indivizi.

În acest sens, egalitarismul apare înfăptuit prin trei forme, mecanisme sociale distincte: reciprocitate, legalitate și distributivitate.

1. Reciprocitatea stabilește relația interindividuală cu accent pe egalitarism, ceea ce în sens doctrinar decurge din natura relațiilor dintre semenii egali prin actul creației divine. Egalitarismul social ca și concept, a apărut în doctrine în secolul 19, în timpul papei Leo al 13-lea, fiind prezentat ca un concept fundamental în enciclica "Quadrogesimo Anno", alături de conceptul de sentiment social (iubire socială). În concepția lui E. Muhler⁵, egalitarismul social și "iubirea aproapelui" reprezintă, în sens doctrinar, entități superioare puterii de stat, create de divinitate pentru a se opune creșterii peste măsură a puterii instituționale lumești. În acest sens, "iubirea socială" în doctrina neotomistă diferă de "iubirea transcendentală" (caritas), cu precizarea că "orice iubire în ultimă instanță este iubirea lui Dumnezeu" (Quadrogesimo Anno). Totodată, "iubirea socială" în doctrina neotomistă diferă de "iubirea aproapelui", prin faptul că depășește domeniul interpersonal și individual, desfășurându-se pe tărâm social. Conform doctrinei neotomiste, iubirea socială desemnează preocuparea pentru colectivitate și pentru bunăstarea comună, presupunând

respectul reciproc al diverselor categorii și grupări sociale. Acest principiu este absolut incompatibil cu spiritul de castă și de clasă, iar în perspectivă internațională, este incompatibil cu șovinismul, naționalismul și rasismul. "Iubirea aproapelui" este definită ca acel element fundamental al solidarității umane ce-și are baza în unitatea naturii umane, unitate existențială, "asemnarea semenului" având la bază actul unic al creației divine.

2. Legalitatea (*Justitia legalis*) desemnează responsabilitățile și obligațiile individuale în raport cu societatea, colectivitatea stabilind obligațiile personale în vederea realizării "binelui comun". Participarea social-politică este considerată a fi o obligație atât creștină cât și general umană.⁶ Faptul că bazele principiilor etice creștine sunt de esență colectivă nu absolvă individul de responsabilitate, ci dimpotrivă, sporesc obligațiile acestuia. În aceeași idee, papa Paul al VI-lea în enciclica "Octogesima adveniens" atrage atenția asupra responsabilității individuale din cadrul comunităților religioase locale la realizarea principiilor creștine fundamentale.

Dat fiind că bunăstarea colectivă este prioritară bunăstării individuale, ca un imperativ al enciclicii, apare necesitatea sacrificării bunăstării individuale în favoarea bunăstării comune, până la sacrificarea propriei vieți.

3. Distribuția se referă la datoria colectivității față de individ, precizând modul în care pot beneficia indivizii de bunăstarea comună. Măsura beneficiilor individuale conform doctrinei neotomiste este nu ceea "egalitară", ci cea "proporțională". Astfel, membrii nu pot beneficia în egală măsură de oferta socială, ci doar în măsura meritului personal și a nevoii individuale.

Distribuția adecvată conform principiului etic fundamental creștin este cea care asigură traiul corespunzător "demonității umane" chiar și persoanelor celor mai neajutate și marginalizate social (*Gaudium et spes* II).

Un principiu fundamental al realizării bunăstării comune este evidențiat a fi autoritatea. În doctrina tomistă, societatea,

colectivitățile umane și indivizii au nevoie de autoritate, care-i conduce la realizarea bunăstării comune. Această autoritate își are originea în "voința" transcendentală, oamenii dispunând de libertate și voință doar în măsura în care pot contribui la înfăptuirea principiului colectiv (enciclica "Imortale Dei": 24).

În lipsa autorității, care reprezintă elementul comun al tuturor comunităților, ordinea socială nu poate fi înfăptuită; astfel, bunăstarea comună nu se poate realiza. În această logică apare exprimată necesitatea autorității statale. Astfel, tomismul percepe autoritatea statală în transcendenta și realizarea ei prin conectarea originii transcendente cu principiul libertății umane. Apare de la sine înțeles că țelurile autorității de stat se cer a fi similare cu țelurile sociale. În strădania spre realizarea bunăstării comune, autoritatea de stat își exercită acțiunea direct asupra asigurării legalității, astfel penetrând sferele sociale în totalitatea lor. Prin urmare, atunci când statul, în vederea asigurării bunăstării generale, reglementează mecanismele sferei vieții economice, culturale și sociale, îngrădind libertatea individului sau a colectivității, exercită o funcție în sensul realizării bunăstării colective.

"Binele comun", în spiritul enciclicilor catolice, reprezintă o stare ideală de organizare socială realizabilă în cadrul unor structuri economice și condiții de dezvoltare tehnice date,⁷ semnificând acel sistem de funcționare socială care permite în cea mai mare măsură realizarea dezideratului fundamental, respectarea demnității umane. Acest sistem trebuie să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale omului și satisfacerea la nivelul cel mai înalt posibil al nevoilor fizice și spirituale (*Pacem in Teris*, 57). Aceasta presupune o putere de stat și o formă de guvernământare (*Mater et magistra* 57, 65) care garantează realizarea acestui deziderat atât în prezent cât și în viitor. Ca cerințe deloc neglijabile sunt invocate aici pacea (*Gaudium et spes* :65, 78), precum și condițiile nealterate de mediu (*Solicitudo rei socialis*: 34).

"Binele comun" nu este suma bu-

năstărilor individuale, ci reprezintă aceea totalitate a condițiilor de viață care face posibilă desăvârșirea cât mai amplă din punct de vedere moral și material, atât a colectivităților umane, cât și a indivizilor în parte. O cerință de bază a realizării ei este ca fiecare colectivitate în parte să țină cont de interesele și trebuințele celorlalte grupuri umane, ale umanității în totalitatea ei. (*Gaudium et spes*: 25).

La realizarea bunăstării comune, enciclica "*Sollicitudo rei socialis*"⁸ distinge trei principii fundamentale: principiul centrării pe persoană, principiul solidarității și principiul subsidiarității.

Principiul "centrării pe persoană" semnifică, în primul rând, faptul că țelul societății, al sistemului de instituții este persoana, și nu invers.

Natura "persoanei" apare ca o problemă controversată în doctrinele catolice. Dacă, conform dreptului natural, cadrele naturale determină existența umană, iar natura umană, apare ca ceva "de la sine", un dat existențial, în care determinările istorice culturale și sociale joacă un rol limitat, secundar, noile orientări ale învățăturilor catolice resping aproape în totalitate argumentările bazate pe principiile dreptului natural⁹, oferind spațiu din ce în ce mai vast interpretărilor culturaliste, bazate pe procesul socializării.¹⁰

În privința acestor principii se precizează că doctrina socială catolică se bazează pe principii teologice, în sensul că ființa socială presupune o persoană creată de D-zeu a cărei relație primordială este transcendentă, iar țelul vieții, obligațiile, în ultimă instanță sunt tot transcendente (*Sollicitudo rei socialis*: 72). Conform to-mismului, persoana își desfășoară existența în mod individual și social și rațiunea existenței sale o constituie realizarea legității morale pe plan individual și social. Principiul solidarității și al subsidiarității apar din dubla natură umană, cea individuală și cea socială. Principiul solidarității se bazează pe esența socială a omului, fiind astfel transcendentă determinată. Ca urmare, omul poate pași pe planul solidarității doar în cazul în care-și dezvoltă potențialul naturii sociale primit de la D-zeu. Astfel,

natura socială a omului apare enunțată ca fiind "principiul metafizic de bază al existenței"¹¹. Prin intercondiționarea dintre persoană și comunitate apare enunțat imperativul socio etic fundamental. Astfel, având în vedere faptul că omul prin natura sa intrinsecă este rânduit spre societate și depinde de societate, trebuie să servească societatea în toate activitățile sale, și invers, societatea în totalitatea ei trebuie să se axeze pe satisfacerea țăelurilor individuale. Această idee este dezvoltată în enciclica ("*Mater et Magistra*" II. 64 pg 64). Solidaritatea, ca întru-chipare a responsabilității morale în general, presupune atât capacitatea și abilitatea individuală, precum și activitatea socială în sensul realizării bunăstării comune.¹²

În concepția neotomistă, actualizarea naturii sociale și a solidarității are loc în procesul de socializare, proces căruia enciclica "*Gaudium et spes*" îi acordă o importanță considerabilă. Tot aici apare ideea că natura umană, cu toate că în sâmburele ei, prin modul în care a fost creată de D-zeu este nesocializată, posedă totuși principiul solidarității. Acest principiu posedă un caracter universal și se bazează pe alianța transcendentă cu omenirea, formând o familie unică (enciclica "*Gaudium et Spes*", III p. 21). Totodată, în lumina acestei teorii, liberalismul se opune solidarității, negând responsabilitatea și obligația individuală față de colectivitate.¹³

Principiul subsidiarității este cel de-al treilea principiu fundamental al învățăturilor sociale catolice, care, conform doctrinei neotomiste, își are obârșia în natura individuală a omului. Acesta, ca principiu metafizic și existențial, semnifică autonomia individuală, libertatea și responsabilitatea personală. Se susține astfel că individul, în măsura în care își activează natura umană activizându-și esența morală și spirituală, devine capabil de perfecționare și de desăvârșire a personalității proprii, și tot astfel își poate realiza rațiunea existenței sale. Colectivitatea poate interveni doar în caz de ajutorare, neavând drept de amestec în problemele individuale și nici drept de preluare a acelor sarcini pe

care individul este în stare să le rezolve de unul singur, în mod autonom, lipsindu-l astfel de posibilitatea autorealizării¹⁴. Pe baza principiului solidarității, comunitatea are datoria de a crea posibilitatea autorealizării fiecărui individ în parte. Astfel, principiul subsidiarității presupune principiul solidarității, ca și cel al solidarității reprezintă în esență principii juridice de bază, avându-și fundamentul în dreptul natural.

Spre deosebire de concepția liberală vizavi de rolul statului în societate, conform căreia rolul statului se limitează doar la a acorda securitate individului și proprietății, doctrina catolică susține că statul are datoria de a interveni în realizarea bunăstării colective prin coordonare și sprijin în vederea asigurării autorealizării individuale și colective.

Prin urmare, învățăturile sociale catolice având la bază principiile dreptului natural stabilesc cu precizie obligațiile individuale colective și statale în mecanismul de realizare a "bunăstării comune", păstrând structurile și pozițiile autoritare ce derivă din specificitatea relațiilor transcendente.

Schimbările socio-economice și politice apărute în perioada interbelică, și în special, la începutul anilor '50, au exercitat o presiune puternică asupra instituțiilor ecleziastice, impunând anumite schimbări în sistemul doctrinelor sociale. Eforturile de adaptare la necesitățile sociale concrete sunt cunoscute sub denumirea de "aggiornamento", un concept care apare prezent în majoritatea enciclicilor sociale ale bisericii catolice începând din a doua jumătate a secolului XX.

Continuitatea eforturilor de a ține pasul cu cerințele pe care noile stadii de dezvoltare socială le impun sunt oglindite în documentele celui de-al doilea Conciliu al Vaticanului, reprezentând o schimbare paradigmatică a raportării bisericii romano-catolice la realitatea socială, și în același timp un "compromis dogmatic". Compromisul vizează o schimbare, prin care punctul de plecare devine, în locul preceptelor dogmatice, societatea reală secula-

rizată, cunoașterea acestei realități, și încercarea de adaptare bazată pe o cunoaștere pozitivă. Această schimbare de optică acordă pe plan acțional o funcție specială persoanelor laice, permițând o penetrare largă a acestora în diversele sfere de activități ecleziastice.

Primele mesaje ale Conciliului ("Quadregesimo Anno") concentrează totalitatea problemelor sociale, acordând prioritate problemelor dezarmării și securității mondiale, ca precondiție a dezvoltării economice și a bunăstării ("Pacem in Teris"). Aceste mesaje, departe de a se limita la problemele social europene, dezvoltă programe și pentru alte teritorii pentru reducerea pauperității și ameliorarea problemelor sociale în general ("Sollicitudo rei Socialis") care se materializează în programe de genul "Medelline" implementat în America Latină. Ceea ce ne apare esențial este încercarea, strădanția permanentă de adaptare a bisericii catolice la actualitate, considerată în marea ei diversitate culturală, politică și socială. Se afirmă că Enciclica celui de al doilea Conciliu "nu reprezintă doar un act comemorativ centenar al enciclicii Rerum Novarum, ci întrușipează o sinteză a raportării centenare la societate, un răspuns la cerințe și la schimbare, urmarea unei evaluări în termeni laici, în vederea misiunii divine."¹⁵ În acest sens, catolicismul nu emite documente politice, nu elaborează doctrine economice, ci încearcă să dea un răspuns cu încărcătură pragmatică actualelor probleme sociale prin intermediul paradigmatelor evanghelice¹⁶.

Enciclica "Apostolicam Actuositatem" cuprinde un capitol special cu referire la activitatea caritativă, definind obiectivele și domeniile cu referiri concrete la activitatea curentă. Ca domenii prioritare apar sferile deprăvirii materiale și morale, sfera comportamentelor deviante, precum și ceea ce persecuțiilor politice, protecția imigranților etc.

Alte exemple concludente ale strădaniei de a soluționa problemele curente îl constituie enciclicile "Mater et Magister" și "Populorum Progresiv" (1967) care încearcă să cuprindă un spectru social

larg, de la necesitățile țărânimii din lumea vestică, până la problemele complexe ale lumii a III-a.

La sfârșitul anilor '60, doctrinele teologice încep să accentueze din ce în ce mai mult principiul acțiunii umane și libertatea individuală. În paralel, în locul vechilor probleme sociale, apar noile frământări ale vremii, referitoare la situația tineretului, a femeilor, sau cele care ținesc de noile procese sociale care încep să prezinte amploare de masă, ca de exemplu migrația și urbanizarea, sau protecția mediului înconjurător.

De la începuturile sale, doctrinele catolice precizează cu strictețe poziția și statutul sferei activităților sociale, diaconice, în cadrul ierarhiei ecleziastice, deschizând astfel pe plan principal perspectiva instituționalizării și a desprinderii acesteia ca sferă distinctă a activității bisericești. Această posibilitate este legiferată prin desemnarea funcției diaconice ca "funcție sacralizată" nesubordonată direct episcopatului și clerului, beneficiind astfel de autonomie, ca urmare a sacralității proprii (character indebilis)¹⁷.

Acest fapt constituie în parte o posibilă explicație cu privire la fenomenul de instituționalizare și autonomizare din cadrul confesiunii catolice, în care procesul de desprindere a sferei caritative de corpul activităților direct bisericești s-a manifestat mult mai evident decât în cazul altor confesiuni creștine.

Modelul "Confederației Caritas"¹⁸

Caritasul reprezintă una dintre principalele instituții oficiale prin care se realizează implementarea activității de ajutorare venită din partea bisericii catolice, în societate. În prezent, organizația "Caritas" își desfășoară activitatea în 6 programe la nivel mondial: cele destinate Americii Latine, Orientului Mijlociu, Europei Centrale, Europei de Est, Africii, și Statelor Unite.

Principiul fundamental doctrinar afirmă că sărăcia, inegalitatea, diversele forme ale deprinderii nu constituie fapte ale creației divine, ci consecințele deficiențelor de organizare socială. Pentru a-și putea realiza misiunea evanghelizatoare, biserica are menirea de a interveni în ameliorarea inegalităților sociale.

În perioada interbelică, în Europa occidentală a devenit evidentă nevoia de ajutorare socială, ceea ce a impulsat înființarea organizației "Caritas" ca instituție de sine stătătoare, cu sediul la Viena. Expansiunea ei instituțională a fost frânată însă în estul Europei de instaurarea regimurilor dictatoriale comuniste.

În perioada care a urmat căderii regimului comunist, Caritasul a reînceput să-și desfășoare activitatea în țările Europei Centrale și de Est, având ca scop primordial suplinirea acelor funcții sociale pe care statul nu este capabil să le îndeplinească. Activitatea instituției "Caritas" este acceptată de stat. În multe cazuri, instituțiile de stat conlucrează cu Caritasul în cadrul unor programe comune.

În România, Confederația "Caritas" a început activitatea imediat după 1989, fiind recunoscută oficial de către Conferința Episcopilor Romano-Catolici din România la data de 21 octombrie 1993. Din 1995, Confederația Caritas România este membru efectiv în cadrul Caritas-ului Europa și a Confederației Internaționale. Sediul central al organizației din România este la Șoimeni Ciuc, având un număr de 12 organizații locale, cele mai însemnate funcționând la Alba Iulia, Oradea, Timișoara, Satu-Mare, Cluj, Iași, București.

Confederația Caritas România are rolul de a reprezenta pe plan național și internațional Caritas-urile membre ale Confederației. Ea prezintă situația socială a țării și caută soluții comune pentru realizarea de acțiuni socio caritative.

Cele mai importante domenii în care Caritasul din România desfășoară activități sunt: proiecte pentru copii, proiecte pentru persoane cu deficiențe, proiecte medicale, proiecte pentru persoane în vârstă și pentru persoane aflate în nevoie, proiecte agricole.

Baza financiară a acestor proiecte o constituie, pe de o parte, donațiile, iar pe de altă parte, diversele activități productive și prestații de servicii pe care le desfășoară, oferind în același timp și locuri de muncă pentru o categorie însemnată a populației. Ceea ce este specific acestei organizații este că își desfășoară majoritatea proiectelor sub conducerea și îndrumarea persoanelor laice calificate în domeniul asistenței sociale și în alte domenii specifice (medicină, pedagogie etc.).

Prestațiile cele mai solicitate de populație din partea acestei instituții sunt:

- serviciile medicale, desfășurate în cadrul policlinicilor sociale (Oradea, Odorhei, Blaj) și a farmaciilor sociale

(Oradea, Satu-Mare, Odorhei);

- serviciile de asistență medicală la domiciliu (București);

- serviciile de ajutor material, ajutorarea persoanelor în nevoie prin cantinele sociale și distribuirea de ajutoare (îmbrăcăminte, încălțăminte, alimente);

- serviciile pentru persoane de vârstă a III-a (Iași, Oradea, Satu Mare, Alba Iulia).

În perspectivă, organizația "Caritas" din România dorește să inițieze proiecte pentru reabilitarea și reintegrarea categoriilor sociale marginalizate, o atenție deosebită acordând problemei minorității romilor și problemelor educaționale.

Note și bibliografie

1. A térsadalom keresztény alapjai, Kereszténydemokrata Néppárt, Bp.1991
2. Pál József "Bonum commune", In *Művelődési Minisztérium Oktatási folyóirata* Bp-1981, pg7.
3. Zsigmond László, "Politikai és szociális enciklikák" Bp. ELTE, 1970 pg.78-89.
4. *Documente internaționale*, Vol V, Bp.1971, nr.13, p. 20
5. *Die Soziallehre des Papste*, 1970, p. 151
6. A II Vatikani Zsinat "Az egyház a mai világban" "Gs. 31.Bp- (Tomka, Gojak 197-276).
7. Valentin Zsifkovits "Gemeinwohl" In *Katholisches Soalexikon* Innsbruck 1980, pp. 854-862
8. Pál József, *Politikai és szociális enciklikák I*, vol 11, p. 82
9. Joseph Gremillion, "The Gospel of Peace and Justice". *Catholic Social Teaching since Pope John*. Maryknoll: Orbis, 1976, pp. 7-10.
10. Arno Anzenbacher *Das Personalitätssprinzip und die Krise des Personenbegriffs*, Berlin, Duncker und Humblot, 1993, pp.15-30.
11. F. Muhler, *Die Soziallehre der Papste*, p. 149.
12. E. Nawroth, *Das Gemeinwohl in Mater et Magistra*, In *Die Neue Ordnung*, 1962.I. p. 6
13. F Muhler *op. cit.*, p. 154.
14. F. Kluber, *Kathalische Gesellschaftslehre*, Innsbruck, 1969 p. 65.
15. "Quo Vadis Domine?" *Pax Romana* 39, Pannonhalma, 1997.p. 15.
16. *Ibidem*, p. 18.
17. Walter Kasper, *A diakonus a mai egyházban*: In, *Vigilia*, 1998, Bp. nr.5, p. 322.
18. Sursa informativă : *Repere ale activității filantropice și de asistență socială în Biserica Ortodoxă Română*. (material redactat de Sacroul "Biserică și Societate al Patriarhiei Române, scurtă prezentare a Confederației Caritas din România).